
РОЗДІЛ IV. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.46>

ПРАВОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ В АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВАХ

Борцевич П.С.,*професор кафедри економічної**безпеки та фінансових розслідувань**Національної академії внутрішніх справ,**кандидат юридичних наук, доцент*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0921-0779>**Борцевич П.С. Правова трансформація корпоративного управління в акціонерних товариствах.**

Стаття присвячена дослідженню окремих новел правового регулювання порядку взаємодії органів управління в акціонерних товариствах. В статті наголошується на тому, що для ефективного функціонування акціонерних товариств важливе значення має вибір оптимальної моделі корпоративного управління. В статті наведено приклади різних відомих в світі моделей корпоративного управління. Кожна з них має свої переваги та недоліки. В статті наголошується на тому, що в Україні довгий час законодавством була передбачена лише дворівнева система корпоративного управління, що передбачала одночасне функціонування наглядової ради та виконавчого органу (правління або директор). Прагнучи набути членства в Європейському Союзі, Україна взяла на себе зобов'язання адаптувати національне законодавство до прийнятих в ЄС правових стандартів, зокрема в частині корпоративного управління. Тому, в 2023 році набув чинності новий Закон України «Про акціонерні товариства», положеннями якого, зокрема встановлено поряд з дворівневою моделлю корпоративного управління також альтернативний варіант – однорівневу модель. Дана модель на відміну від дворівневої передбачає створення ради директорів як єдиного органу оперативного управління акціонерного товариства, в якому поєднано як представницькі функції акціонерів, так і функції, які притаманні виконавчому органу акціонерного товариства.

В статті проведено дослідження положень Закону України «Про акціонерні товариства», якими передбачено правовий статус ради директорів. Проаналізовано умови та порядок форму-

вання ради директорів, визначено особливості діяльності цього органу управління. Водночас, при дослідженні правового статусу наглядової ради звернено увагу на тотожність положень чинного Закону України «Про акціонерні товариства» з положеннями попереднього закону, що вже втратив чинність.

У висновках наголошується на тому, що прийнятим в 2022 році Законом України «Про акціонерні товариства» значно змінено корпоративне управління в частині запровадження додатково однорівневої моделі корпоративного управління, наближаючи тим самим норми національного законодавства до стандартів ЄС.

Ключові слова: акціонерне товариство, корпоративне управління, рада директорів, наглядова рада.

Bortsevych P.S. Legal transformation of corporate governance in joint-stock companies.

The article is devoted to the study of certain novelties in the legal regulation of the order of interaction of management bodies in joint-stock companies. The article emphasizes that choosing the optimal model of corporate governance is important for the effective functioning of joint-stock companies. The article provides examples of various well-known models of corporate governance in the world. Each of them has its advantages and disadvantages. The article emphasizes the fact that for a long time in Ukraine, legislation provided for only a two-level system of corporate governance, which provided for the simultaneous functioning of the supervisory board and the executive body (board or director). In an effort to become a member of the European Union, Ukraine undertook to adapt its national legislation to legal

standards acceptable in the EU, in particular in the area of corporate governance. Therefore, in 2023, the new Law of Ukraine "On Joint-Stock Companies" entered into force, the provisions of which, in particular, established, along with the two-level model of corporate governance, an alternative option – a one-level model. This model, in contrast to the two-level model, provides for the creation of a board of directors as a single body of operational management of a joint-stock company, which combines both the representative functions of shareholders and the functions inherent in the executive body of a joint-stock company

The article examines the provisions of the Law of Ukraine "On Joint Stock Companies", which provide for the legal status of the board of directors. The conditions and procedure for the formation of the board of directors were analyzed, and the specifics of the activity of this management body were determined. At the same time, when examining the legal status of the supervisory board, attention was drawn to the identity of the provisions of the current Law of Ukraine "On Joint Stock Companies" with the provisions of the previous law, which has already lost its validity.

The conclusions emphasize that the Law of Ukraine "On Joint-Stock Companies" adopted in 2022 significantly changed corporate governance in terms of the introduction of an additional one-level model of corporate governance, thereby bringing the norms of national legislation closer to EU standards.

Key words: joint-stock company, corporate management, board of directors, supervisory board.

Постановка проблеми. В 2023 році набув чинності новий Закон України «Про акціонерні товариства». Необхідність прийняття нового закону була обумовлена прагненням України до виконання взятих на себе зобов'язань в рамках укладеної між Україною та ЄС Угоди про асоціацію. Так, відповідно до положень вказаної Угоди Україна зобов'язалася привести положення національного законодавства до міжнародних стандартів та практик ЄС в частині корпоративного управління. Нормами нового Закону «Про акціонерні товариства» запроваджено новий підхід до системи корпоративного управління, що потребує дослідження.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика корпоративного управління досліджувалися багатьма вітчизняними вченими, серед яких варто виділити праці О. Вінник, О. Кібенко, О. Розгон, Т. Штим, Т. Яценко та інших. Проте, враховуючи останні зміни законодавства України в цій сфері, актуальним є дослідження нових підходів корпоративного управління в акціонерних товариствах.

Метою статті є дослідження сучасних підходів до системи корпоративного управління в акціонерних товариствах, що має на меті вдосконалення ефективності функціонування акціонерних товариств.

Виклад основного матеріалу. Досягнення успіхів в бізнесі залежить від багатьох факторів. Одним з таких факторів є вдала побудована модель управління суб'єктом господарювання, тобто модель корпоративного управління. У світовій практиці відомими є декілька моделей корпоративного управління. Так, відповідно до англо-американської моделі корпоративного управління характерним є наявність індивідуальних і незалежних акціонерів, тобто не пов'язаних з корпорацією (наприклад, зовнішніх акціонерів, акціонерів-аутсайдерів). В цій моделі присутні наступні учасники корпоративних відносин: менеджери, директори, акціонери. Менеджери – представники вищого рівня управління корпорацією, які відповідальні за реалізацію її стратегії. Директори. В цю групу входять як представники акціонерів, так і представники менеджменту.

Англо-американська модель корпоративного управління передбачає чіткий розподіл функцій володіння та управління в корпорації. Основними учасниками корпоративного управління є "публічні" акціонери, в тому числі інституційні інвестори. Англо-американська модель характеризується однорівневою структурою органів управління – радою директорів – яка складається з виконавчих та незалежних директорів. Кількість незалежних директорів в складі ради директорів американських компаній, як правило, дорівнює або перевищує кількість виконавчих директорів. Значна роль відводиться головному виконавчому директорові, а успіх самої компанії тісно пов'язаний з його особистими якостями керівника та лідера.

На відміну від англо-американської моделі корпоративного управління німецька модель характеризується існуванням дворівневої системи органів управління – наглядової ради та правління. Ця модель досить чітко розрізняє функції безпосереднього керівництва поточною діяльністю підприємства, за виконання яких відповідає правління, а також контроль за роботою керівництва, який здійснює наглядова рада. На відміну від англо-американської моделі, керівники не можуть входити до складу наглядової ради. Наглядова рада вибирає членів правління, але не може втручатись в керівництво поточною діяльністю акціонерного товариства. Така модель також має низку недоліків. Зокрема, низький рівень інформаційної прозорості акціонерних товариств; складна схема інвестування в акціонерні товариства порівняно з англо-американською моделлю; правам дрібних акціонерів не приділяється належна увага, що часто перешкоджає залученню іноземних інвестицій.

Також відомою є японська модель корпоративного управління, яка орієнтована на соціальну єдність всіх учасників акціонерного товариства – на рівні окремої компанії, взаємозв'язаної групи компаній та суспільства в цілому. Співпраця, співробітництво, а також прийняття рішень шляхом досягнення взаємної згоди заохочується та підтримується. Органи управління включають майже всіх партнерів компанії з групи, до якої вона входить. Всі члени виконавчого органу є "рівними серед рівних". Не проконсультувавшись з іншими менеджерами та власниками групи компаній - членів групи ("keiretsu"), головний менеджер не може приймати важливих рішень. Прибутковість не є кінцевою метою такої компанії. Для неї велике значення мають соціальні зобов'язання. За певних умов, стандарти ділової етики передбачають, що конкуренція та прибутковість даної компанії можуть бути обмежені, якщо це відповідає інтересам економіки в цілому. [1, с. 12-13]

В Україні довгий час єдиною моделлю корпоративного управління була наближена до німецької модель, що передбачала дворівневу систему корпоративного управління, тобто одночасне функціонування наглядової ради, як представницького органу акціонерів, так і виконавчого органу в особі правління або директора. Відповідно функціонування такої моделі корпоративного управління також обумовило й існування притаманних для німецької моделі недоліків.

Із запровадженням в 2023 році нового Закону «Про акціонерні товариства» можливим став вибір засновниками акціонерного товариства однорівневої або дворівневої моделі корпоративного управління.

Підставою для запровадження альтернативної моделі корпоративного управління є необхідність виконання Україною Угоди про асоціацію з ЄС. Так, відповідно до положень статті 387 зазначеної Угоди Сторони домовилися співробітничати: з питань захисту прав акціонерів, кредиторів та інших заінтересованих сторін відповідно до вимог ЄС у цій сфері згідно з Додатком XXXIV до Угоди; щодо впровадження на національному рівні відповідних міжнародних стандартів та поступового наближення до права ЄС у сфері бухгалтерського обліку та аудиту згідно з Додатком XXXV до Угоди; з питань подальшого розвитку політики корпоративного управління відповідно до міжнародних стандартів, а також поступового наближення до правил та рекомендацій ЄС у цій сфері згідно з Додатком XXXVI до Угоди.

В додатку XXXVI до Угоди міститься посилання на три важливих документа, якими визначено підходи ЄС до корпоративного управління, а саме: Принципи Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) щодо корпоративного управління; Рекомендація Комісії від

14.12.2004, що сприяє встановленню належного режиму оплати праці директорів компаній, внесених у реєстр (№ 2004/913/ЄС); Рекомендація Комісії від 15.02.2005 щодо ролі невиконавчих чи наглядових директорів компаній, внесених у реєстр, та щодо комітетів (наглядової) ради (№ 2005/162/ЄС). [2]

Так, відповідно до положень Рекомендації Комісії від 15.02.2005 щодо ролі невиконавчих чи наглядових директорів компаній, внесених у реєстр, та щодо комітетів (наглядової) ради (№ 2005/162/ЄС) невиконавчі або наглядові директори приймаються на роботу компаніями для виконання багатьох завдань. Особливе значення має їх роль у здійсненні нагляду за виконавчими або фінансовими директорами, а також, щоб займатися ситуаціями, що стосуються зловживання службовим становищем. Життєво важливо сприяти подібній ролі, щоб відновити довіру на фінансових ринках. Таким чином держави-члени повинні залучатись до прийняття заходів, які б застосовувались до лістингованих компаній, визначених, як компанії, цінні папери яких допущені на торги на регульованому ринку Співтовариства. Виконуючи цю Рекомендацію, держави-члени повинні приймати до уваги особливості колективних інвестиційних зобов'язань корпоративного типу й запобігти тому, щоб різні типи колективного інвестиційного зобов'язання марно не піддавались несправедливому ставленню. Щоб гарантувати, що функція управління буде представлена на розгляд ефективної й досить незалежної наглядової функції, (наглядова) рада повинна включати достатню кількість відданих невиконавчих або наглядових директорів, які не відіграють жодної ролі в управлінні компанією або її групою й які є незалежними в тому, що вони вільні від будь-якого матеріального зловживання службовим становищем.

Присутність незалежних представників в раді, здатній заперечувати рішення управління, широко розглядається, як засіб захисту інтересів акціонерів і інших зацікавлених сторін. У компаніях із розосередженою власністю головне занепокоєння полягає в тому, як зробити менеджерів відповідальними перед слабкими акціонерами. У компаніях з контролюючими акціонерами увага зосереджена на тому, як упевнитися, що компанією будуть управляти у спосіб, що бере до уваги інтереси акціонерів меншості. Забезпечення адекватного захисту для третіх осіб є відповідним питанням в обох випадках. Незалежно від офіційної структури правління компанії функція управління повинна бути суб'єктом ефективної й досить незалежної контролюючої функції. Незалежність повинна тлумачитись як відсутність будь-якого матеріального зловживання службовим становищем; у цьому контексті необхідно приділяти належну увагу, зокрема будь-яким за-

грозам, які могли б стати результатом факту, що представник правління має тісні зв'язки з конкурентом компанії. [3]

Відповідно до Принципів ОЕСР з корпоративного управління ключовим аспектом корпоративного управління є забезпечення надходжень зовнішнього капіталу на товариства. Корпоративне управління також передбачає пошук шляхів, що спонукають різних зацікавлених у товаристві осіб до здійснення на соціально ефективному рівні інвестицій у людський та фізичний капітал товариства. Конкурентоздатність та кінцевий успіх товариства є результатом колективної роботи, в яку свій внесок роблять різні сторони, включаючи інвесторів, працівників, кредиторів та постачальників. Товариства повинні зрозуміти, що внески зацікавлених осіб є цінним ресурсом для створення конкурентоспроможних та прибуткових компаній. Тому співробітництво із зацікавленими особами з метою створення добробуту цілком відповідає довгостроковим інтересам товариства. Система управління повинна зважати на те, що визнання інтересів зацікавлених осіб та їхнього внеску в довгостроковий успіх товариства відповідає його інтересам. [4]

Положеннями нового Закону України «Про акціонерні товариства» передбачено функціонування як однорівневої, так і дворівневої моделі корпоративного управління. Зокрема щодо однорівневої моделі корпоративного управління, положеннями статті 62 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачено, що рада директорів акціонерного товариства (далі - рада директорів) є колегіальним виконавчим органом, що в межах компетенції, визначеної статутом акціонерного товариства та цим Законом, здійснює управління товариством та забезпечує контроль за діяльністю виконавчих директорів.

Рада директорів підзвітна загальним зборам акціонерів та самостійно організовує виконання своїх рішень. Рада директорів діє від імені акціонерного товариства у межах, визначених статутом акціонерного товариства і законом.

В акціонерному товаристві у разі обрання ним однорівневої структури управління створення ради директорів є обов'язковим.

Рада директорів щороку складає звіт про свою діяльність. Звіт ради директорів є окремою складовою річного звіту товариства та підлягає оприлюдненню відповідно до вимог законодавства, передбачених для порядку та строків оприлюднення річного звіту товариства. [5]

Статтею 63 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачено право ради директорів вирішувати всі питання діяльності акціонерного товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів.

Якщо кількість членів ради директорів, повноваження яких дійсні, становить менше поло-

вини її кількісного складу, обраного відповідно до закону загальними зборами, рада директорів протягом трьох місяців має скликати позачергові загальні збори для обрання решти членів ради директорів, а в разі обрання членів ради директорів шляхом кумулятивного голосування - для обрання всього складу ради директорів.

Члени ради директорів обираються загальними зборами акціонерів на строк, встановлений статутом акціонерного товариства, але не більше ніж три роки. Кількісний склад ради директорів встановлюється статутом акціонерного товариства. Мінімальна кількість членів ради директорів не може становити менше трьох осіб. У приватному акціонерному товаристві з кількістю акціонерів до 10 осіб рада директорів може складатися виключно з виконавчих директорів.

До складу ради директорів обираються виконавчі та невиконавчі директори. Невиконавчі директори можуть бути незалежними. Невиконавчий директор має право брати участь у прийнятті рішень радою директорів або комітетом. Інше втручання у поточну діяльність акціонерного товариства забороняється.

Статут акціонерного товариства може передбачати можливість всіх чи окремих виконавчих директорів діяти від імені товариства без довіреності або можливість всіх чи окремих виконавчих директорів вчиняти дії від імені товариства без довіреності виключно разом. Статут акціонерного товариства може передбачати, що головний виконавчий директор може вчиняти правочини від імені товариства лише разом з одним або кількома іншими виконавчими директорами.

Важливе значення в організації діяльності ради директорів мають комітети, які відповідно до положень статті 68 Закону України «Про акціонерні товариства» можуть бути постійними або тимчасовими. Перелік комітетів, предмет їх відання та порядок діяльності визначаються статутом акціонерного товариства та/або положенням про раду директорів акціонерного товариства, та/або положенням про комітети ради директорів. [5]

Дворівнева модель корпоративного управління також знайшла своє відображення в положеннях нового Закону України «Про акціонерні товариства». Так, розділом IX Закону України «Про акціонерні товариства» визначено правовий статус наглядової ради акціонерного товариства. За змістом положень вказаного розділу Закону України «Про акціонерні товариства» порядок формування, умови діяльності та повноваження наглядової ради порівняно з останніми змінами до попереднього Закону України «Про акціонерні товариства» не змінилися.

Висновки. В Україні із набуттям чинності нового Закону України «Про акціонерні товариства» змінився підхід до умов організації корпоративного управління. Виконуючи зобов'язання

за Угодою про асоціацію України в ЄС в частині корпоративного управління Україна поряд з існуючою дворівневою моделлю також запровадила однорівневу модель корпоративного управління в акціонерних товариствах. Запровадження альтернативної моделі корпоративного управління має на меті підвищити ефективність функціонування акціонерних товариств шляхом поєднання представницьких та виконавчих функцій в роботі єдиного органу – ради директорів акціонерного товариства.

Дослідження положень нового Закону України «Про акціонерні товариства» дозволяє стверджувати про врахування стандартів ЄС в частині формування та функціонування однорівневої та дворівневої моделі корпоративного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конспект лекцій до вивчення дисципліни «Корпоративне управління» для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» галузі знань 0306 «Менеджмент і адміністрування» / Укладач Ю.В. Мельник. Тернопіль: ТНЕУ, 2011. 68 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/8513/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9.pdf>.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/conv#n2414.
3. Рекомендація комісії від 15 лютого 2005 року «Про роль невиконавчих директорів або наглядових директорів лістингованих компаній і про комітети (наглядової) ради» (№ 2005/162/ЄС). URL: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fwww.nssmc.gov.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2018%2F03%2F%25D0%25A0%25D0%25B5%25D0%25BA%25D0%25BE%25D0%25B-C%25D0%25B5%25D0%25B-D%25D0%25B4%25D0%25B0%25D1%2586%25D1%2596%25D0%25B9-2005_162_%25D0%2584%25D0%25A1.doc&wdOrigin=BROWSELINK.
4. Принципи корпоративного управління ОЕСР. URL: http://pmguinfo.dp.ua/images/documents/korp_otnosheniya/stand_korp_upravlenija.pdf.
5. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 р., № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2465-20>.